

Román pásztorvilág.

A Ferencz József Tudomány-Egyetemnek 1906 szeptember hó 23-án tartott megnyitó ülésén mondott rektori székfoglalóból.

Rátérve tulajdonképpen tárgyamra, hazánkban mindig akadtak a román fajból férfiak, a kik az állam magyar nemzeti jellegét kétségbe vonták. Tették ezt azon az alapon, hogy a trajáni Dácia a rómaiaké volt, annak római népéből alakult ki a mai román nyelv és nép, birtokjogra nézve tehát a román a magyart megelőzte volt. A mai história-írás megállapította már azt, hogy a dácziai eredetűséget fentartó tétel merőben hibás és kimutatta, hogy a román nép és nyelv nem Dáciában született, hanem a Balkánban, következőleg némely román historikusnak állítása az első birtoklásra vonatkozólag meg nem állhat.

A balkáni eredetűség tételéhez járulok én is egyes momentumokkal, megállapítván a helyet, a hol a román nyelv és nép megalakulása megtörtént. Ezeket a momentumokat a román pásztorvilágból állítottam össze.

Tíz esztendejénél régebben tanulmányozom a román pásztorvilágot. Rengeteg anyagot gyűjtöttem össze, a melynek rendszeres feldolgozása szintén sok időbe kerül. De már most teljes képet szereztem magamnak erről a pásztorvilágról és azt összehasonlítottam a balkáni étellel, valamint magam elé állítottam az itáliai, különösen az apuliai pásztort, kinek alakját és életét Columella és Terentius Varro munkái tartották fenn.

A román néphit legtökéletesebb alakja a pásztor. Ez gyakran maga a mesei Fét-Frumos (szép magzat; a szláv Bogatyr), ki a férfias szépség, bátorság és okosság, ügyesség és szeretetreméltóság, lelki nemesség, szóval a férfias tökély minta- vagy eszményképe. Többnyire aranyhajú, kinek állatjai, szerszámai, eszközei bűbájosak, táltosok (násdravân). Ez a mesei hős rendszeren, mint királyfi, mint vadász, mint juhász, mint ismeretlen világot járó útazó jelenik meg, megküzd az óriásokkal, a sárkányokkal, a mesei fenevadakkal — az ő segítségére siet minden mesebeli táltos, titkos hatalom s az akadályt legyőzve mindig célhoz jut. Jutalma rendszeren az óhajtott királyleány, vagy a keresett tündernő (Zina), fél vagy egész királyság, a melyet aztán bölcsen kormányoz.

A pásztor tehát a mesei hősnek Fét-Frumosnak egyik személyesítője. A balkáni románság eszmevilágában is a *hős* a pásztor alakjában jelenik meg. A románság megalakulása után a havasokról leereszkedő pásztorhősök küzdöttek először az elnyomó hatalom ellen, sőt ezek néha magát a hatalmat is magukhoz ragadták — történelmi tény, hogy az oláh-bolgár hatalom megalapítói Asan, Péter és Colojanos pásztorok voltak. Az utolsónak emléke a román varázsköltészet egyes termékeiben fennmaradt, a mikor reá „Jani, Jani, Colojani“ alakban hivatkozás történik.

A románság különösen a két román fejedelemségben, a nemzeti fejedelmeket, a csatateren küzdő hősokeket, a török iga ellen lázadó hajdúkat, (betyárokat) csak a törökség megjelenése után a *Balkánban*, kezdi megénekelni. A polgári társadalom megalakulása után, a pásztor alakja már háttérbe szorul, de nem tűnik el végképpen. Az ugynevezett *haiducok*, betyárok, a törökség ellen küzdő harczfiak között, még mindig akadunk egy-egy pásztorra, a ki a multak emlékeit, hagyományait feleleveníti és fentartja. A betyároknak, a bódorgó, üldözött lelkeknek a pásztorokkal való czimborasága, barátsága és összekötetése állandó. Hazánkban is e miatt a pásztorok megrendszabályozása nagyon gyakori, néha túlzásba menő, mert még a bot hordozásától is el voltak tiltva, a mi már tényleg egyedüli fegyverük volt a fenevadak ellen. Nagy büntetés várt azokra, a kik a fennebb említett alakoknak isztinájukon menedéket adtak. A pásztorok, megbízható hűségét és barátságát néha még a fejedelmek is igénybe vették, a mint ezt bizonyítja Mirceanak, a havasalföldi vajdának, esete, a ki 1545-ben a trónkövetelők üldözése elől a Kárpátok pásztorai közé menekült, pásztorruhát öltött fel és juhnyájakat őrzött.

A pásztorok a férjhez kívánczó királyleányok és tündérnők, úgy a tilalmas helyek körébe vágó mesék hősei; gyakran a sors kiválasztott bajnokai, nagy veszedelmek idején is egészen igénytelenül lépnek fel. Az emberek javára, az emberiség megrontói ellen küzdenek mindig.

A román néphit a Frumoasákról — szépikékről — általános. E szerint 9 gyönyörű leány létezik, kik éjszakának idején elhagyják a havasok csúcsait és szép holdvilágos éjjelen tánczolva haladnak a gyepen, majd szárnyra kelnek és dalolva repülnek át a falvak felett. Útjukban kalaúz vezérli, ez a kalaúz rendesen pásztor szokott lenni, ki 9 esztendeig áll a tündérnő szolgálatában, ez alatt megtanúlja a furulyát mesterileg kezelni.

Ez mind balkáni hit, balkáni mesevilág.

A pindusi pásztorok Szent-Demeter napján indulási tünnepet ülnek. A pap megáldja az összegyűlteket és nyájaikat, azután jelt ad az indú-

lásra. A pásztorok nyájaikkal májusban már a havasok lábainál jelentkeznek. Három hónapig tart a havasba való felvonulás s az ősz közeledtével ismét lehúzódnak a tenger felé. Az erdélyrészi és romániai pásztorok ugyan ezt cselekedték és cselekszik ma is. A mi pásztoraink a szélekről hasonlóképpen még Bulgária havasain is legeltettek. Téli időre levonultak a Duna deltájába, az úgynevezett *baltak*ba, a hol nyájaikat egész télen át az ott bőven termő fűzfalombokkal tartogatták. Tavasszal, a Duna jégzajlásakor, mennyi veszedelem érte az ott összehajtott, összetorlódott állat-csordákat.

Egy-egy szerencsétlen esztendőben 8–10 ezer állat is elpusztult, — mert a Duna áradása néha oly gyors, hogy a menekülés szinte lehetetlen. Nagy szám ez, de még sem oly nagy, ha meggondoljuk, hogy már Sulzer említi 1780 és 1781 év teléről, hogy az erdélyi részekből több mint 500 ezer juh telelt Romániában, 1772-ben pedig szintén 600,000 juh után fizettek az erdélyiek adót.

Természetes, hogy ennyi állatnak az őrzése temérdek embert igényelt; a sok pásztorból egy külön társadalom alakult, külön ősi intézményekkel, szokásokkal és balhittel s ezeket néha maga az állam is respektálni volt kénytelen. Ez a külön társadalom ma is fennáll. A juhászoknak saját törvényüknél fogva nem volt szabad megházasodni, valameddig 100 juhok nem volt. Természetes, hogy sokan nem várták meg, míg a 100 juh meglett, segítettek magukon úgy, a hogy lehetett, hogy leányokat raboltak s hurczoltak fel az isztinákra. A személyekben nem voltak válogatóságok. Ebben a tekintetben már Terentius Varro is megjegyzi, hogy a pásztorok szerelmük tárgyára nézve nem kényeskedők. A juhászok, pásztorok élén a főnök (vátav) áll, a ki a pásztorok közötti minden ügyet minden fellebbezés kizárásával elintézi. Ez közöttük a mindenható, a ki kiosztja közöttük a munkát.

Igen hosszúra nyúlnék az én székfoglalóm, ha apróra venném a pásztor-társadalom sajátosságait, szokásait, a bel- és külvilág tekintetében megalkotott törvényeit és azt is, hogy közigazgatásilag a pásztorútakra, a legeltetésre, az adóztatásra, a pásztorok családi életére, vallásos érzületére vonatkozólag minő szabályok állottak fenn, melyek a Balkánban széltében érvényesültek s melyek a latin írók által leírt itáliai pásztorvilággal majdnem azonosak.

Itt általában meg kell jegyeznünk, hogy a pásztornépnek nincs hazája, állami szervezete sincs; saját országot nem ismer, nyájaival halad tovább és tovább és mindenütt jól érzi magát, a hol barmai számára elegendő táplálékot talál. Mindenütt különben idegen, nem elegyedik amaz ország ügyeibe, melyben nyájait legelteti, sehol sem követel magának döntő szerepet; a sarczolás elől, ha lehet, kitér. Ezért a haza fogalmára a román nyelvben megfelelő szót nem is találunk.

A román embernek a havasi élet az eleme. A havasi élet felel meg leginkább az ő nyugodt, csendes természetének. Ez az ő világa, otthona, mint a hálnak a víz.

A havasból lefelé tekintve, határozta meg a köröskörül fekvő helyeket. Az ő látóköre csak annyi volt, a mennyit a legmagasabb havas csúcsáról belátott, így a hány havas csúcsáról lenézett, annyi országot látott, a mit *czárának* — országnak — nevezett el. Így keletkezett Erdélyben is román fogalmak szerint a sok ország elnevezés, Olt országa, Barcaság országa, Hátszeg országa, Fogaras országa stb. Tehát ez a nép Dáciának, mint önálló tartománynak fogalmával nem bírt, sem annak belső kultúráját nem ismerte meg.

A román nép, mint ilyen, tisztán a pásztori életre van berendezkedve. Nyelve csak egy pásztornép szükségleteit elégíti ki, temploma szegényes, majdnem hordozható volt, házának ősalakja a pásztorkunyhó, ruházata, vallása, balhite, egész társadalma balkáni, mikből azonban az itáliai hagyományok nem hiányoznak. Több mint bizonyos, hogy mindezek nem Dácián át szűrődtek le a Balkánba, hanem megfordítva a Balkánból eredtek és kerekedtek fel a vándornéppel Magyarországra felé. Ebben a pásztortársadalomban egyes családok, törzsek meggazdagodnak, elhatalmasodnak. A mi határszéli mokányaink, a kik Romániában rengeteg nyájaik után meggazdagodnak, ott részben le is telepedtek, s megalkották vagyonuk, befolyásuk, tekintélyük, sőt műveltségük után, lemondván az állattenyésztésről, a romániai gentry osztályt.

A községek elnevezése, a községi catun-szervezet, mind balkáni eredet; a város fogalmára még szava sincs a mai nyelvnek, ezt is a magyar nyelvtől kölcsönözte orosz alakjában s ez a körülmény is csak a mellett bizonyít, hogy a román ember a havasi pásztoreletre volt utalva. A Balkánban ma is a *vlah* szón egyszerűen pásztort értenek.

És most rátérek az eredményekre. Ez a havasi egészen kialakult, kiforrott oláh pásztori elem ereszkedett le a völgyekbe, meggazdagodva ez telepedett le a községekbe, a városokba, ez adta magát a földművelésre, iparra, kereskedelemre, innen van az, hogy a mai románság egész lelkivilágát és jellemét csak a pásztor lelki világával tudjuk megmagyarázni. A pásztorvilág tanulmányozása nélkül sem a nyelv, sem a nép kialakulását megmagyarázni és meghatározni nem tudjuk.

A nép és nyelv alakulására vonatkozólag nézetem tehát a következő. A román nép jellemében és nyelvében semmiféle dácziai hagyomány nincs. Egyetlen egy dák szó, dák emlék a nyelvben elő nem fordul. Minden emlék balkáni s illetőleg itáliai származású. De ezekhez az emlékekhez nem volt szükség, hogy Itáliából valamely pásztornép felkerekedjék és Friaulon át az illír hegyek közé jusson, a mint ezt Réthy László hiszi, mert ez még a fáradságot nem

ismerő pásztorokra is rengeteg út lett volna, a kik vándorlásukat rendszeren öt hónap alatt befejezték; de még arra sem volt szükség, hogy Aurelián az ő dárciai colonusait a balkáni részekbe visszavonúltassa, mert mindezekről egész függetlenül alakult meg a mai román nép Epirusban és Albániában.

Itália legdélibb tartományai, például Apulia a szembe levő Epirussal és Albániával egy pásztorterületet képeztek már azelőtt, mielőtt a római legiók a Balkánban megjelentek volna. Az ádriai tenger otrantói szorososa ezt lehetségessé tette. Terentius Varro ezt a területet külön pásztor-területnek állítja, sajátos *rusticus* nyelvvel, melyet Rómában (habár latin volt) meg nem értettek annyira, hogy a hatóságok kénytelenek voltak a pásztorokkal való érintkezésben tolmácsokat használni. Apuliai gazdák a tengeren túl fekvő Epirusban és Albániában tekintélyes nyájakkal bírtak már a balkáni kolonizáció előtt.¹

Róma alapításánál az itáliai pásztorok mellett a tengerentúli (transmarini) pásztorok is szerepelnek, ezek pedig kétségtelenül a balkániak lehettek, mert az afrikai partokról aligha jöhettek át a pásztorok a város megalapítása végett. Biztosan következtethetjük, hogy a Balkán-félsziget nyugati és az itáliai keleti részek délen egy pásztor-társadalmat képeztek sajátos itáliai jargonnal, itáliai hagyományokkal. Ez a pásztor elem megszaporodva ezzel a külön nyelvvel és sajátos itáliai hagyományokkal — Itáliától idővel elszakadt, önálló fejlődésnek indult; nyájával elvándorol havasról-havasra, a nyájak táplálkozási igényei szerint halad tovább és tovább fölfelé.

Az így átjövő s a Balkánban lerakódó itáliai pásztoelem megszaporodik, idegen pásztoelemekkel érintkezik, melyek az ő nyelvére, hitvilágára, pásztoársadalmára nagy hatással voltak. Az itáliai elem szívós és erős, az idegen elemeket magába olvasztja s rájuk nyomja az itáliai bélyeget s a pásztovilágban uralkodónak marad.

Az az elem, a mit Aurelián császár Dáciából a balkáni részekbe letelepített, művelt római elem volt, gazdag, kényelemhez szokott s a városi művelt latin nyelvet beszélte. Ennek a római kulturának a nyomait hiába keressük a mai román nyelvben, a román ember eszmévilágában. A Dáciából kivonuló művelt latin elem beolvasztott a balkáni városi görögségbe, hisz tudjuk, hogy a művelt római a görög majmolásából ki nem fogyott.

A pásztoelemet a művelt római elem nem befolyásolta, az a római kolonizációkkal nem bajlódott; a pászto élt a maga havasi

¹ Igen értékes munka e kérdésben *Thallóczy* Lajos: *Tanulmányok a Balkán-félsziget telepedési története köréből*. Budapest, 1901. 49–80. l. *Budapesti Szemle* 297. és 298. sz.

társadalmában, a maga törvényei szerint és a római légiók fel- vagy levonulásával nem foglalkozott soha. Ezeknek a légióknak, azok dicső tényeinek egyetlenegy emlékét sem tartotta fenn. A római história egyetlen eseménye nincs megörökítve a román néphitben. A mi a mellett bizonyít, hogy ez az elem mint pásztorelem, a római kulturától egészen külön, önállóan és függetlenül fejlődött.

De hát a tételnek a pásztori társadalombói merített adatokkal való bizonyítását tovább nem folytatom.

Világosan áll azonban előttem az eredmény, hogy a román historikusok állítása a román nép és nyelv dácziai alakulására vonatkozólag semmiféle adattal nem bizonyítható.

Dr. Moldován Gergely.